

ԱՅԳԱՅԻՆ ԹԵՐՐՈՐԻ ԹԱՂԱՓՈՒՆՉ

1. Կարևոր գիտ մը մեր հին եկեղեցական պատմութեան վերաբերելով: — 2. Յովսիմանէն Այվազովսքի: — 3. Նոր կրօնաթերթ մը — Սնկիցի չայատանայց: — 4. Հոնգարայայոց եպիսկոպոսութեան ինկիզը: — 5. Պարսկայայոց կրթական վարչութեան քրտիղը: — 6. Հայկական նորագիտութեան քննադատը մըն ալ:

Ոգտակար գիտելիքներ:

1. Կրօնային իշխանի մը հին եկեղեցական պատմութեան վերաբերելով: — 2. Յովսիմանէն Այվազովսքի: — 3. Նոր կրօնաթերթ մը — Սնկիցի չայատանայց: — 4. Հոնգարայայոց եպիսկոպոսութեան ինկիզը: — 5. Պարսկայայոց կրթական վարչութեան քրտիղը: — 6. Հայկական նորագիտութեան քննադատը մըն ալ:

Եւսեբիոս եւ հին եկեղեցւոյ ուրիշ պատմագիրները կը պատմեն թէ Աբգար եղբայր թագաւորը բորոտութենէ բաժնուած ըլլալով առ Բրիտանիոյ Տերն մըր մեծաշուք գեպականութեան առաքած էր ինքեմագիր նամակ մը ինքեմագիր՝ որ զինքն այն արեւելե Բաբելոն հրաշքը կտարեց եւ Աբգարին գեպականներուն իւր ձեռագիր դրած նամակ մը յանձնեց իւր պատկերակը հանդերձ՝ որ իւր թաղիկներէն վերջ մինչ իւր կերպարանքը շուտօք եւ հրաշալի կերպով ապաւորուած էր: Բրիտանի համարաբաններն ետքը ուրիշ թաղեցու աշակերտն Աբգարին գնաց զոր մկրտեց, եւ Հայաստանի առաքելան եղաւ: Հին պատմագիրներն Աբգարին եւ Բրիտանի նամակաց ընտիրը մեզ պահելով՝ եւ մեր աստուածային փրկիչն տիրական պատկերը կ'ազատէր եւ Լուսմ' ուրիշ Աբգարաբուն ի Գալիլի (in capite) բռնած եկեղեցւոյն մէջ պահուած ըլլաւ: Գիտնաց մէջ շատ վեճ եղաւ այս նամակաց փառեականութեան վրայ, շատերը գտնելը փառեական համարած են, անմահ ի մասնաւորի նոր գերմանական քննադատները՝ սուս կամ կեղծ:

Հիմա քրիստոնէական հնախոսութեան ժողովքին մէջ՝ որ շատ չէ ի Լուսմ' գումարուած էր, Լիբիայից Պրոֆեսոր Պրոֆեսոր Գիտմ' մը ծանուցում ըրաւ, որ այս օրերն եփեսոս ի յայտ եղաւ, եւ ի Բրիտանի ժամանակաց արձանագրութիւն մը կը յարարեր, որուն մէջ Աբգարին գեղարք կը պատմուի, եւ երկու նամակաց վրայ յիշատակութիւն կ'ըլլային, որոնց փառեականութիւնն այս կերպով ապառ ի տարափառանաց կը հաստատուի: Բայց ասոր Բրայ, Իմմիդիքի տեսիլքներուն մէջն այս նամակ իրեն ժամեական կը յիշատակուի:

2. ի Բաճկանէն Այվազովսքի: Մայիս ամսոյն 2ին (Ն. Տ.) հեռագիրը գումար հաշուարդ հայ նկարչէ Յովհաննէն Այվազովսքի մըն: «Օգոստ եւ ծովու բանաստեղծը՝» ինչպէս կը կոչուի Այվազովսքի, ծնած էր 1817ին Քուդուսի քաղաքը, որուն երախտագէտ եւ համակիր քրտի միշտ յուսեալ էր: Իբր վիշտաստեղծաց պատման թախ ունեցաւ Պետերբուրգի գեղեցիկ արուեստի ձեմարարն մանկու պաշտպանութեամբ յորման առտիկանայտեան, ի մէջ այլոց աշակերտելով զաղղ համալուսար ծովանկարչին թանկեր, որ երիտասարդ Այվազովսքիին տաղանդին վրայ նախանկերով

կայսերալքենագած էր զինքն իբր անկարող: Այվազովսքի աւանան ընթացքին մէջ իսկ կ'արժանանայ արծաթէ եւ քիչ մ'եղար սակի միտալք եւ եւ վեց տարեկն՝ 1839ին իբր ուսումնասիրա կ'եղէ ձեմարանէն: Այնուհետեւ Այվազովսքի անխնայ աշխատութեամբ վատակալով՝ բազմութիւն եւ հիմալք նկարներ կը հրաշալարէր, որոնց թիւն իբր 5000 կը համարուի: Իւր նկարներն յաճախակի վնեւտիկ, Փորթուտի, Լուսմ', Պարիզ, Լոնտոն, Բերլին, Միւնխեն, Գրեգորի, Վիեննա, եւն եւն ի տես զինքով՝ գեղարուեստական աշխարհի սքանչանքն եւ հիացալք իւր: Ասոնց մէջն ամենէն երեսնեկներն են՝ «Հասո», «Ռուսաստանի շուր հարստութիւնը», «Փոթորիկ Սեւ ծովու վրայ», «Ալեքսիսկոպոսի գերեզմը», «Կալոքի», եւն եւն: Ասոնցմէ առաջինը՝ Գրեգոր Թ. Լուսմ' մայր քահանայապետը գնեց Վատիկանի նկարաց ժողովուրդին համար, իսկ վերջինն համար 1857ին Պարիսի Արուեստահանդէսին մէջ արժանացաւ առաջին կարգի սակի միտալք եւ բաց ասոր Պաւստայ ընդունի իբրին: Այվազովսքի իւր համալքն վատակալած էր իբր ծովանկարչէ: Բազմութիւն արուեստի ձեմարաններու եւ այլ ընկերութեանց իրական եւ պատուոյ անդամ ընտրուած էր: 1897ին իւր գեղարուեստական գործունէութեան 60ամեայ յորեկներին առթիւ ամեն կողմանէ կայծմանց եւ համակրանաց ցոյցներ արժանացաւ: Այվազովսքիին նկարներն աշխարհին ամեն կողմ տարածուեցան եւ բազմութիւն պատկերաց քահանայներ. մէջ պատուոյ անդին կը դրանին ցոյցոր: Այվազովսքի մասնաւոր գլուխ մ'ալ բացած էր ծովանկարչութեան, որմէ ելած են Քալուկիսի, Լադոքի, Կերինի, եւն այն անուանի ծովանկարիչներ: Այվազովսքի զժողովուրդն սիրա մ'ունէր, շատ յաճախ իւր ցուցադրած պատկերաց մեղերը կը յառաջանէր բարեբարական նպատակներու, որոնց համար նաեւ շատ անգամ նկարներ ալ կը նուիրէր: Իւր հայրենի քաղաքին՝ Քուդուսի մէջ իւր աննկատման ծաղիկը խմբէր ընտիր շուր բերել առաւ եւն եւն: Այվազովսքի մեռաւ իւր եւ արդիւնաւոր ծնութեան 83 տարեան հասակի մը մէջ, իւր մեռ հուսման հայ ազգի իւր եղբայն եւ կարող զգմքերէն մին իսկ գեղարուեստական աշխարհը հանձար մը կործանց: Այվազովսքիին անունը սակայն ամուսնական յորման ամենուս մընքն մէջ:

3. Նոր իրմանիւ մը — «Եկեղեցի Հայաստանից» Նոր լուսնի մը չէ «Եկեղեցի Հայաստանից» որ ինչպէս անունանէն կը տեսնուի հրոնական թերթ մըն է, որ կը հրատարակուի հայ կենդանիներէն շատ հեռու: Գարսուր եւ հարսուր գաղթականութեան մը գաղթ ի Մանչէրսթը: Արժ. Տ. Թորոս Բ. Ջաղալիցի՝ կրօնաթերթի հիմնադիրն նոր կերպարանք մը չէ, տարիներ յաւաճ Կ. Պոլսն իւր խմբագրութեամբ մայր թերթը լոյս տեսած էր, որ սակայն շատ երկար չապրեցաւ: Այս անգամ իբր Նոր լուսնի, լոյս կը տեսնէ «Եկեղեցի Հայաստանից», ամառ թերթը, ամառապէս կրօնական եւ աստուածաբանական բովանդակութեամբ: Թերթի առաջին երեսը կը զարդարէ Մկրտիչ Ա. Կիսկիսի Օրհնութեան կնիգակը,

որ սակայն ըստ բաւականի հին է, թուականն բլաւով 1897, Նոյ. 22: Արդէն իսկ յառաջաբանին մէջ խմբագիրը կը ծանուցանէ թէ ինչ կնչ պատճառներով թերթը չէր կրցած լոյս տեսնել տակէ երկու տարի յառաջ: Բաժնագրականներն մէջէն յիշատակելի են «Աւանգարտիկ» Լոյսատարանայց եկեղեցւոյ, Խորտոսին տակ «Նախկին կրօն Լոյսոց», Դոպո՛ւ Արգարտ, ըստ Մ. Խարնայցի եւ ապա իբր վերջին յօդուած Լազարեան Ճեմարանին գրքագիր աւետարանին հրատարակութեան աւարտէ: Գրաբանականը: Ապրիլի համարը թերթիս առաջին թիւն է: Բաժանորդագրին է ամենուրեք տարեկան 4 շիլինգ կամ 5 ֆրանք: Դիմել՝ Armenian Rectory, Upper Brook St. Manchester.

4. Հոսիք-բարեկոյտ Եղիսիպոստոսիւն ինդիլը: Revue d'Orientի վերջին թուոյն մէջ կը կարգանք թէ Հունգարիոյ կաթողիկոսայ Լայտերն Մայրիս առաջին ընթացքին մէջ Լեւոմ բազմութիւն անդամներէ բաղկացեալ պատուիրակութիւն մը պիտի գրկեն, Ս. Բաճանայսպետէն իրենց ծեալով Եպիսկոպոսութեան մը հաստատութիւնը ինքրեւոյ համար: Եթէ Ս. Գաճն Հունգարացւոյնց երկու գաղթ ի վեր տաժան այս արտի փախկան կատարելու արժանաւոր ըլլայ, որուն տարակոյս չունիք՝ Լայտեր Հունգարիոյ կառավարութեան քով հարկաւոր եղած քայլերը պիտի աւանտ: Եւրոպայի թիւն:

5. Պարսկահայոց կիլիմա Լուրմիս Երա՛ն: Ի՞նչ: Աւելանիս ունիք համառօտ «Ժողովրդ մը» Պարսկաստանի Լայոյց ընդհանուր կրթական Վարչութեան, բաղկացեալ 15 կէտեր: Պարսկաստանի մտացի եւ կրթիմ աղբիւրնայ բազմութիւն մը ի մի հաւաքուելով այս ժողովրդ ընտան են, որուն գլխաւոր ազգութիւնն են Կախանուրի Ե հաստատել կենդանական յանձնաժողով մը՝ որ հզօր ձեւամբ եւ նախապես հոգաւորութեամբ գաղութական տիրող խնդր վիճակները բարձրօրէնով մէ: Կատար մէկ ս.զգութեամբ վարելով աւտեղ կերպով նպատակ Պարսկաստանի Լայոյց կրթական գործին: Ի հարկէ առ այս մեծկան գրաժողովին մը հարկաւոր է, որ պէտք է կազմուիլ ամբողջ Պարսկաստանի հայ գաղութներուն գլխէն եւ եկամուտէն, եւ իսկապատճառով: Այս գլխէն ի հարկէ իւրաքանչեւ գաղութներն իրենին վնայ ազատ տրամադրութիւն տրուելով՝ կը կազմեն ապա «Ընդհանուր կրթական ֆինոք Պարսկահայոց», որմէ յետոյ նոր բացուած կամ արդէն գոյութիւն ունեցող գաղութներուն ծախուց պակասը պիտի լեցուի: Այլ այս ժողովին յիշատակներն զատ գլխաւոր կէտերն են. Ընտրել «Պարսկահայոց կրթական կեդրոնական Յանձնաժողով», որուն մաս պէտք են կազմել բոլոր գաղութներուն հոգաբարձութիւնները, պատասխանատու ըլլալով իրեն: Այս կենդանական յանձնաժողովը պէտք է ուսումնասիրել եւ հիմնել ընդհանուր ծրագիր մը բոլոր կենդանական, միջնակարգ եւ ստորին գաղութներու համար: եւ աշխատել արդէն գոյութիւն ունեցող գաղութներուն հոգաբարձութեանց պարտաւորել ընել: Այս յանձնաժողովը պէտք է կազմուիլ եօթն անդամներէ, եւ պիտի ղեկավարուի երեք կեդրոնական ուսումնասիրաներ, գաղութական Լեւել մը ծրագրով Թէհէրան,

Թափրեզ եւ Զուլա. միջնակարգ շարագատարաններն մը գաղութներ ուրիշ կենդանական մէջ, եւ ստորին երկրորդական գաղութներ գիւղերուն մէջ: Այս գաղութներուն համար պէտք է որ հրատարակել յարմար առաջադրել: Պարտաւորել լեզու եւ հայերէնն եւ պարսկերէնը: Ընտրելն աւանդելի գաղթի նիւթ է իսկ անգլիերէնն եւ գաղթիներէն ազատ. գառնաւորութիւնը հայերէն լեզուա են, եւ են:

Այլ այս ամէն ծանր պահանջները կատարելու կամ յաջողութեան նպատակաւ համար ընտրուած են Թէհէրանի եւ ուրիշ անդեայ համար «Նախաձեռնող յանձնաժողովներ, որոնք պէտք են նախապատրաստողական գործողութիւնները կատարել, բանակցել ձեռնհաս մարմիններու եւ անձնատրութեանը հետ ծրագրուած կրթական միութիւնը յառաջ բերելու համար. կատարել ներկայ ժողովին իրաւորածման վերաբերեալ բոլոր գործողութիւնները կենտրոնութիւն շտապան յանձնաժողովն են:

Ինչպէս այս ամբողջին կը տեսնուի՝ լաւ մտածուած եւ յաջողութիւն կատարող ժողովրդ մըն է այս, որուն յաջողութիւնը փափակ է նաեւ այն տեսակետով՝ որ եթէ յամենայնի գահացուցիւ եւ լեզունայ հարաւոր եղած ամեն գործադրին եւ Ցանկահայոց բազմութիւն գառնաւորական գաղութներուն համար: Այս հարաբառ ժողովին նպատակը ուղղել՝ ըլլալ գրանական նուր կամ այլ նպատակ՝ զիւրեւ են զայն Յանձնաժողովին Maison Toumaniantz, Téhéran (Perse). Այս ծրագիրը կը խառնանայ մեզ անուղղակի կերպով որ Պարսկահայոց, որոնց երբեմն ծաղկող մասունք են մասնաբաժնութիւնը մարած է այսօր — եւ ոչ իսկ մի թերթ մ'ունին հայ հոծ գաղութականութիւն մը կազմելէն ետքն իսկ, — կամայ կամայ թիւաքին եւ յառաջուած պէս իրենց յառաջ ձգեն հայ գրականութեան գաղտնագրութիւն մէջ, որ այնչափ աղքատին է գեւ:

6. Հայտնի Նորդիք-Բեւեռօփիլ Դէն: «Բանասեր» իւր վերջին թուոյն կը հրատարակի ի Ղըլ-ղուա նոր գտնուած բեւեռագիր մը: Այս արձանագրութիւնն գտած եւ օրինակած է Խարբեղի բարձրագոյն վարժարանին անդերն» Պր. Մարգար Յարեան, որ ի վերջ «Ծագիլ» խմբագրին՝ Դ. Խաչիկոյցին ձեռքն անցնելով՝ կը զրկէ «Բանասեր» յրթերցումն եւ հրատարակութիւնը: Արձանագրութիւնը կը գտնուի Միծեկերտի մասերը՝ զիւրի մը նորաքին եկեղեցւոյն ձախար, ուր դեռնադուր է մասնակց Ղըլ-ղուա բեղին աւետարաններն ամբողջով: Այս արձանագրութիւնը մէկ ու կէս մէտր բարձրութեամբ քարի մը վնայ է, եւ որ գարմանալին է բարձրագոյնագի փորագրութիւն է, որմէ ցոյց ժ միակ արձանագրութիւն մը ծանուցէ: Կ. Բ. Բաճանայցի այս հմտալից յօդուածն արձանագրութեան ընթերցումն եւ թարգմանութիւնը տալէն զատ տեղագրական եւ այլ շատ կարեւոր եւ հնաւորագրական կէտեր կը բովանդակէ: Արձանագրութեան իմաստն է թէ. Իշպուկինեան Մեծուաշի՝ Խաղիպոյցը՝ Վանքուց երկրին, Ցուպայ պետին (ժամանակ)՝ փոքրգրել առաւ (Մեծուաշի) արձանագրութիւնն — Եւ Մեծուաշ հաստատակցի զիւր

թիանի՝ քուրմ խաղաղարարը սղորմածաց տեառն, Ի վերջոյ կը հաստատուի թէ Մենուայ իշխաններն այս արձանագրութիւնը փորագրել տուեր է:

ՕԳՏԱԿԱՐ ԳԻՏՆԻԿԱՆԵՐ

— Արտիստիկոս ղեկավարը, Լեւոնտի ղեկավարը մը շինուած է՝ որ Դեպալոյականին վրայ այն առաւելութիւն ունի՝ որ պատուաւ հանում է եւ եղի ամենով զինեալ մարդու մը հրամանին վրայ ամենանշանակալի կրնայ ունենալ: Այսպիսի հրաբխայ մը տեսարանը՝ առանց անոր վտանգներուն ենթարկուելու, կարելի է տեսնել Earl Courtի մէջ Ի Լեւոնտի Լեւոնտի ղեկավարը ալ — ըստ երեւութիւն — լաւայի մեծամեծ զանգուածները Թայթթէ, Թայթի կտորները դուրս կը նետուի, կ'որոտայ եւ փորոտայ այնպէս՝ որ կարելի է նոյն իսկ շատերուն ջղաց դպի: Այս լեւոնտի շատակն որ իջնոյի՝ խորհրդաւոր մեքենայ մը եւ քովը բռնուէն իրէկէ կամ ինչպէս կը կուտի՝ «Պարոն ղեկավարը» կը տեսնուի, որ փայլաւորակէն ու որոտալը, երկրաշարժն եւ լաւայի հոսանքն, կրակ Թայթթէն եւ Թայթի տարափը կը հոգայ: Արդի Արամազը՝ մեղի սիրով իւր մեքենան կը մեկնէ, որ շոգեշարժ գործիքով կը դառնայ: Թայթթէն կրակն ու բոցիկը պարզ եւ անշնայա շոգայ տակեր են որ դաւնի մը մէջ կը կազմուին եւ խորովակի մը ձեռք լեւոնտի խառնարանը կը մղուի: Հսկայ ելեկտրական Լույսի մը կարմիր շող կ'արձակէ վրան, եւ ասով կը կազմուին բոցն ու կրակը: Աճ պատճառով Թայթի տարափն գորշ՝ վրան ոսկիէ թիթեղ կ'աղուած թիթեղէ գնդակներ են, որոնք թիթեղ մեքենայէ մը, զոր փոքր տղայ մ'իսկ կրնայ շարժել: Վերջ՝ ծխան մը եւ անկէ դուրս կը նետուին: Լաւայի հոսանքն այնչափ իրականին կը մօտենայ, որ նաեւ շատ աներկիւղներ քայլ մ'ետ առին երբ հոսելը տեսան. եւ սակայն վարդազոյն մետաքսի անշնայա շերտեր երէզներ են, որոնք պահարանի մը վրայ կ'որոտին, որուն մէջ ելեկտրական լույսերու շարք մը կայ: Երբեք դէպ ի վար կը շարժին եւ այսպէսով գործուն իրական հրաբխի մը աճ ազդող գեղեցիկ տեսարանը կը պարզեն մեր աչաց: Արտաւաճ եւ ստորերկրեայ թնթիւններն ալ՝ երկու ժանգոտած երկաթէ ախառակներն եւ երկու փողաքանոն (register) ունեցող երգիւնն մը յառաջ կը բերուին, որ մեքենայէն շարժման կը դուրսնան: Յամենայն դեպս այս նոր ղեկավարը շատ ճարտարամտօրէն շինուած է եւ իւր հնարքն տաղանդն վկայ կը հանդիսանայ:

ՎԵՂԱՎԵՂԱՆ ՏԵՍՈՒԹԱՐԱՆ

Վիեննա, 31 Մայիս 1900:

Անդրիս - Տրամախայ: Երկու միացեալ հասարակապետութեանց մին այսօր, պատերազմին քմածին բախտին բերմամբ յաղթող Անդրիսին հպատակած է, եւ Տրամախայ ալ իւր հարաւային գաւառները տուած է ամբողջապէս: Իրաց այս վիճակին մէջ կը սկսին զարծախալ այն ծայները՝ որոնք պատերազմին վախճանին սյը նաւ Դոնաուպաու կը տեսնեն, այնու որ Բուրերուն մէջ իսկ պառակտում մտած է եւ պատերազմողաց մեծամասնութիւնն իրենց տներն եւ ագարակները քաշուած են: Սակայն՝ պէտք չէ ուրանալ որ Բուրերն իրենց ծախարդութեանց մէջ ալ ունեցած են նաեւ մեծ յաջողութիւններ: Անս համաօտի վերջին երկու ամիսներուն գլխաւոր դէպքերը:

Բուրերուն ամենամեծ հարուածներէն մին եղաւ իրենց զօրավար Պիետ ժուբերի մար, որ վախճանեցաւ Մարտ 27ին պատերազմի դաշտէն Նոնո՝ ստամոքսի անտով մը: Նրիւզէր ընդունեցաւ այս աղթի ի մէջ այլոց եւ Վիկտորիա Թագուհւոյն, Գերմանիոյ կայսեր եւ Լորդ Ռոքերտսին ցաւակցութեան հնազանդները: Բուրերուն ընդհանուր հրամանատար կարգուեցաւ Յեմմայ Լուի Բոթա, որ կ'երեւայ գործունեայ եւ յանդուգն ոգւոյ տէր է, եւ իւր խախտողի գգուաւոր տատամսութեան հետք չի ցուցներ: Ժուբերի մահանալէն քանի մ'օր ետքը Բուրերն յաջողեցան Բուստիլիոյ զօրախալին երկու վաշտերը դարձնել մէջ ձգելու Մարիաթաֆուտէի քովին: Այս ճակատին մէջ Անգլիացի կորսնցուցած կ'ըլլան 600 մահուայ, 800 գերի եւ 7 թնդանոթ: Բուրերն ատոր վրայ կը յաջողին անգլիական թանակի մը վաշտերի քովին պաշարելու: Զանի մ'օրուան կոհներուն մէջ Անգլիացի կ'որսնցընեն իւր 150 մահուայ եւ վիրաւոր: Այս փառաշուք գործերու եւ ամբողջ անգլիական թանակի իւր հանգստեան սկսիկէ. Ռոքերտս ստիպուեցաւ ի վերջոյ իւր 40,000ի թանակ մը դրկել. այս գորու-